

Гукова Ірина Андріївна,
аспірант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОБ'ЄКТИ ПОШУКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ У ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ШАХРАЙСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯМ

У провадженнях щодо шахрайства у сфері надання послуг у сфері працевлаштування вилучається велика кількість паперових та електронних документів, а також матеріальних носіїв, на яких зафіксована електронна інформація (комп'ютери, диски, телефони тощо). Це зумовлено механізмом вчинення такого кримінального правопорушення. Адже одним із найпоширеніших способів дій є використання фіктивних документів при працевлаштуванні, внесення інформації в різноманітні електронні реєстри, внесення неправдивої інформації в різноманітні договори, пов'язані із трудовими відносинами, та їх матеріальна підробка тощо.

Посередники з працевлаштування та роботодавці можуть використовувати фіктивні реєстраційні, ліцензійні та статутні документи, відкриваючи свою справу, вносять низку протиправних змін у бази даних, підробляють документи, що складаються на стадії виникнення трудових відносин із робітником та у ході функціонування таких відносин. До того ж, під приводом працевлаштування у громадян можуть отримуватися документи, що використовуються у різноманітних шахрайських схемах. Разом з тим, з боку осіб, які мають намір працевлаштуватися, основними причинами використання фіктивних документів є, насамперед, деякі обов'язкові умови для укладання трудового договору (заборона укладання трудового договору із громадянином, якому за медичним висновком запропонована робота протипоказана за станом здоров'я, вікові обмеження, обмеження у кваліфікації тощо). По-друге, престижна робота завжди асоціюється із гідною освітою і відповідною кваліфікацією, вченим званням, досвідом роботи і саме такі вимоги висувають роботодавці. На шляху до працевлаштування громадяни надають фальсифіковані документи, отримуючи заробітну платню як фахівці, які відповідають необхідним вимогам. За таких умов необхідно перевірити інформацію щодо відповідності заявлених характеристик дійсності та вилучити вказані та інші документи, або їх копії. До того ж, для кримінального провадження особливе значення можуть відігравати дані, що знаходяться у електронних системах та їх частинах, фізичних носіях інформації (флеш-карти, жорсткі магнітні диски тощо).

Слід зауважити, що, у випадку необхідності примусового вилучення необхідних об'єктів, ставиться питання про проведення обшуку. Таке рішення приймається у разі, коли у володінні певних осіб можуть знаходитися предмети та документи, які мають значення для провадження, але є вірогідність того, що

ці об'єкти приховуються і можуть бути знищені. До того ж, повинні бути достатні дані, для проведення обшуку, адже незаконне проведення цієї слідчої (розшукової) дії тягне за собою кримінальну відповідальність.

Невідкладне проведення обшуків дозволяє запобігти знищенню, заміні або переховуванню об'єктів, які свідчать про їх злочинну діяльність. На відміну від інших слідчих (розшукових) дій, обшук має такі особливості: конкретизованість об'єктів пошуку; належність об'єктів пошуку, як правило, особам, у яких проводиться обшук; примусовий характер обстеження [1, с. 144]. При цьому, в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку слід максимально окреслити об'єкти, що підлягають вилученню, адже цього вимагає положення ст. 235 КПК України. Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених КПК України, а також містити відомості про речі, документи або осіб, для виявлення яких проводиться обшук [2]. Водночас, у деяких випадках кримінальний процесуальний закон може надавати слідчому можливість визнати речовим доказом певні об'єкти, вилучені під час обшуку, навіть якщо вони не були включені до переліку майна, яке суд дозволив вилучити в своїй ухвалі та якщо вони не є майном, на яке слід накладати арешт [3, с. 94]. Тимчасово вилучити без судового рішення можна речі та документи, щодо якого є достатні підстави вважати, що вони: 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; 2) призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; 4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено. Ці ознаки свідчать про те, що тимчасово вилучене майно може бути носієм важливої доказової інформації [3, с. 109].

Під час проведення обшуку учасники зазначеної слідчої (розшукової) дії стикаються із даними, які зберігаються у цифровому вигляді, а також з носіями, на яких ці дані зберігаються. При цьому в одних випадках здійснюється фізичне вилучення носіїв з цифровою інформацією, в інших – копіювання такої інформації [4, с. 49]. Зокрема, згідно п. 2 ст. 168 КПК України, під час обшуку, огляду можна тимчасово вилучати електронні інформаційні системи або їх частини, мобільні термінали систем зв'язку для вивчення їх фізичних властивостей за умов, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі суду. До того ж, це дозволяється у випадках: 1) коли їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження; 2) якщо такі об'єкти отримані в результаті вчинення кримінального правопорушення чи є засобом або знаряддям його вчинення; 3) якщо доступ до них обмежується їх власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. У разі ж необхідності слідчий чи прокурор здійснює копіювання інформації, що міститься в інформаційних

(автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах. Копіювання такої інформації здійснюється із залученням спеціаліста [2].

З цього виходить, що електронна інформація, яка скопійована на носій, може визнаватися належним та допустимим доказом у кримінальному провадженні. Втім, копіювання повинно здійснюватися за дотримання певних правил та за обов'язкової присутності спеціаліста, який спеціалізується на комп'ютерних технологіях. До того ж, таке копіювання слід здійснити швидко, оскільки деяка інформація може мати короткий термін зберігання та може зникнути, або її може швидко видалити володілець комп'ютерної техніки. Це дуже важливо, адже при неправильному копіюванні інформації з електронних джерел такі копії можуть втратити свою цінність та доказове значення.

Як показав аналіз матеріалів кримінальних проваджень щодо шахрайств, пов'язаних із працевлаштуванням, об'єктами пошуку під час обшуку в основному були: заяви робітників про приймання на роботу; копії документів, що надавалися робітником для влаштування на роботу (паспорт або інший документ, що посвідчує особу, документи про освіту, кваліфікацію, документи про стан здоров'я); бланки, формуляри, печатки та штампи, кліше підписів (як справжні, так і підроблені); матеріальні носії, на яких зафіксована електронна інформація (комп'ютери, серверне обладнання, флеш-карти, жорсткі диски); мобільні телефони; інформація в різноманітних електронних реєстрах; рекламні буклети, плакати щодо пропозиції працевлаштування; різноманітні договори, пов'язані із виникненням та існуванням трудових відносин; чеки та квитанції про перерахування грошових коштів; банківські роздруківки про рух грошових коштів на рахунках шахраїв; установчі, ліцензійні та реєстраційні документи (посередника, роботодавця); фінансові та бухгалтерські документи, що відображають особливості діяльності роботодавців; записні книжки, блокноти із записами, записи на окремих аркушах із важливою інформацією; накази або розпорядження про зарахування працівника на роботу; розписки, виконані робітником; трудові книжки; записи у журналах про приймання на роботу певних осіб; наряди на нібито виконану роботу; особові картки робітників; гроші й цінності, здобуті злочинним способом; інформація з камер відеоспостереження, на якій можуть бути відображені факти спілкування шахрая та потерпілого з приводу трудових відносин; засоби маскування, що використовувалися шахраями під час вчинення шахрайства; свідоцтво про держреєстрацію і договір з іноземною фірмою-роботодавцем (випадку вчинення шахрайства посередником, який пропонував роботу за кордоном).

Бібліографічні посилання

1. Чаплинський К.О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями : монограф. Д.: Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2004. 192 с.

2. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Реалізація недоторканності права власності під час досудового розслідування: навч. посіб. / В.І. Галаган, Н.С. Моргун, М.Й. Кулик, Ю.В. Терещенко. Київ, 2016. 141 с.

4. Литвинчук О.І. Електронні докази. Обшук. Частина 1 / О.І. Литвинчук, М.С. Сорока, І.В. Колесников та ін. Х.: Фактор, 2020. 80 с.

Данатарова Вікторія Михайлівна,
аспірант кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету з підготовки фахівців для підрозділів слідства Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ, УЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ: ПРОСТУПОК ЧИ ЗЛОЧИН?

1 липня 2020 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень».

Законом визначено, що кримінальним проступком визначено діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Відтепер з кримінального кодексу зникає поняття злочин середньої тяжкості, а всі злочини, які раніше так класифікувалися, вважатимуться нетяжкими.

Внесеними змінами до статті 11 Кримінального кодексу визначення злочину трансформовано у визначення «кримінального правопорушення» (єдиного як для злочинів, так і для проступків) — «суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення».

У статті 12 Кримінального кодексу встановлено види кримінальних правопорушень (кримінальні проступки та злочини) та надано їм визначення. При цьому склади кримінальних проступків утворено за рахунок злочинів невеликої тяжкості.

Нова класифікація виглядатиме так:

- кримінальні проступки (основне покарання не пов'язане з позбавленням волі, а штраф не перевищує 3 000 нмдг);
- злочини невеликої тяжкості (основне покарання — до 5 років позбавлення волі або штраф до 10 000 нмдг);
- тяжкі злочини (основне покарання — до 10 років позбавлення волі або штраф до 25 000 нмдг);